

Сарадник у настави

UDK: 327:341.229

Универзитет одбране

COBISS.SR-ID: 67024905

Школа националне одбране

DOI: 10.18485/fb_givs_sbmd.2022.ch8

E-mail: dejan.petrovic@sno.uo.mo

Број страница: 122–138

СВЕМИРСКА МОЋ: ПРИВИЛЕГИЈА И ДОМЕН ВЕЛИКИХ СИЛА

Мр Дејан Б. Петровић

Апстракт:

Од почетка људских настојања да се стигне и овлада свемиром, односно педесетих и шездесетих година, до деведесетих година прошлог века државе су настојале да утврде норме понашања у свемиру. У том периоду, док је на снази био никад објављени *хладни рат*, били смо сведоци *трке у наоружању и свемирске трке*, у којима су се Уједињене нације трудиле да са позиције светског судије покушају да усагласе својеврсна „правила игре”. Међутим, у последњих тридесет година велики технолошки продори и пораст цене свемирског програма принудили су државе да почну да размишљају „свако за себе” и усмериле их на предузимање мера које свемир све више отварају за доба открића и запоседања. Свемирске агенције формирају се у појединим државама од страна влада (али и приватног сектора) и наведене организације све више освајају свемир и полако га претварају у својеврсни нови домен како државне, тако и војне моћи. Да ли на том путу својеврсне нове *трке у освајању свемира* све земље имају подједнаке шансе, или је циљ резервисан само за поједине – велике силе?

Кључне речи:

геополитика, геостратегија, свемир, свемирска моћ, астрополитика, свемирске снаге, свемирска команда

Астрополитика и свемирска моћ као продужетак класичне геополитичке мисли

Класична геополитичка мисао никада није видела космос. Међутим, постоји одређена примењивост начина на који су аутори класичне геополитике посматрали утицај других просторних домена, пре свега копна и мора, на ангажовање појединих актера међународне политике у свемиру. Још у свом *Географском стожеру историје* (*The Geographical Pivot of History*) Хелфорд Макиндер (*Halford Mackinder*), као један од најутицајнијих теоретичара класичне геополитике и геостратегије, препознаје универзално валидан (земаљски) принцип: *принцип сукоба сила мора и сила копна за светску доминацију*. Макиндер констатује да нема дела планете који није освојен или је под утицајем неке од великих сила. Стога су велике силе које су оријентисане на ширење својих зона контроле и утицаја принуђене да се међусобно сукобљавају и ратују за другачију поделу света. Ослањајући се на идеје о поморској моћи Алфреда Махена (*Alfred Mahan*) он препознаје две стално сукобљене стране: море против копна, односно поморци – морепловци против континенталаца – горштака (Макиндер 2004: 298-299). Колики је био Макиндеров утицај на политичаре видимо по томе што се то и догодило формирањем „Лиге народа“ (*League of Nations*) након Париске мировне конференције 1919. године.

Схватања и поимања о дијаметрално супротним и вечито сукобљеним копненим и поморским државама, испољеним кроз компоненте војне моћи држава, само три године након завршетка Великог рата допунио је италијански генерал ваздухопловства Ђулио Духет (*Giulio Douhet*). У својој књизи *Командовање ваздухом* (*The Command of the Air*) он разматра стратегијску улогу ваздухоплова у новом домену моћи – као ваздушну моћ држава (Douhet 1998). Нова врста војне моћи није комплементарна са копненом и поморском, али се оне кроз ваздушну моћ допуњују применом највећих достигнућа – ракетне технике и нуклеарне фисије/фузије – као огромног технолошког скока у развоју човечанства који је довео до успостављања новог домена војне моћи.

Након Другог светског рата човечанство је успело да приступи новом домену – *свемиру*. Тадашњи аутори настојали су да разумеју како ће присуство у свемиру утицати на политичка дешавања, служећи се свим постојећим знањима и претпоставкама о начину како се пројектује моћ у другим географским доменима. Осамдесетих година претходног века у научној геостратешкој мисли искристалисала су се четири правца – школе у вези са војнобезбедоносним питањима у свемиру: (1) „школа светилишта“ (*Sanctuary School*), (2) „школа

преживљавања” (Survivalist School), (3) „школа узвишења” (High-ground School) и (4) „школа свемирске контроле” (Space Control School) (Lupton 1998; DeBlois 1996; 1999a; 1999b). Оно што је битно у проматрању ових базичних људских активности у свемиру јесте да су, сем „школе светилишта” која је по природи нормативна, све остале школе разматрале пре свега предност држава кроз војно присуство у свемиру, односно давале су предност сукобу у односу на мир (видети: Копанџа 2021).

Тачку прекрета астрополитичке мисли доноси крај XX и почетак XXI века када Еверет Долман (*Everett Dolman*) користи Маханове, Макиндрове и Духетове поставке геополитике да би развио нову – *астрополитику*. Под појмом астрополитике аутор мисли на „примену истакнуте и префињене реалистичке визије државне конкуренције у политици свемира, посебно на развој и еволуцију правног и политичког режима за улазак човечанства у свемир” (Dolman 2005: 1). Док је Махан у развоју своје теорије био фокусиран на структуру океана, а Макиндер на топографију земљишта, Долман је своју пажњу усмерио према картографији свемира. Иако се на први поглед свемир може чинити као бесконачан, Долман је тврдио да је „заправо богат видик гравитационих планина и долина, океана и река ресурса и енергије наизменично дисперзованих и концентрисаних, широко разбацаних опасних зона смртоносног зрачења и прецизно постављених посебности астродинамике” (Dolman 2005: 61). У маниру сличном Махановом фокусу на обале и *уска грла* (*choke points*) и Макиндровом нагласку на географске регионе, Долман посматра орбите, делове свемира и тачке лансирања као геополитичке виталне интересе, за чију ће се контролу, како се може очекивати, државе конкурентно и стратешки борити (Duvall and Havercroft 2009: 45).⁵¹ Као последица Долманових размишљања, у XXI веку формирају се мишљења креатора геополитике која се могу препознати у следећим Долмановим паралелама: *првој* – чврсто се фокусирају на војноцентрично разматрање свемира; *другој* – тезе и уопштавања произилазе из теоријског разматрања Макиндрера, Махана и Духета, чиме се изводе земаљске аналогije за свемир и *трећој* – астрополитика се види као продужетак класичне геополитике.

⁵¹ Интересантно је да у свемиру Долман види кључне астрополитичке регионе: *Земљу* (*Terra*) – астрополитички регион који обухвата планету Земљу и њену атмосферу до тачке „одмах испод најниже орбите која може да подржи орбиту без напајања”; *земаљско свемирско пространство* (*Earth Space*) – астрополитички регион који обухвата појас између најниже орбите која може да подржи орбиту без напајања и геостационарне орбите; *месечево свемирско пространство* (*Lunar Space*) – астрополитички регион који обухвата појас између геостационарне и лунарне орбите; као и *соларно свемирско пространство* (*Solar Space*) – астрополитички регион који обухвата појас у коме „се налази све у Соларном систему ... иза лунарне орбите” (Dolman 2005: 69-70).

Конкретна научна мисао не дефинише саму свемирску моћ са аспекта њеног геополитичког, односно војног домена. Поставља се питање како искористити постојеће ресурсе и стећи конкретну надмоћ (или спречити друге да је стекну), не само у домену свемира него пројекције те моћи на планети. Централно питање постаје питање *милитаризације (militarization)* и *постављања наоружања (weaponization)* у свемиру. Милитаризација имплицира свемирске операције у циљу повећања војне моћи државе, али без директног напада на противникова свемирска постројења или напад из свемира (Lele 2013: 182), док постављање наоружања укључује уништавање противничких мета у свемиру, као што су сателити, инсталације оружја свемир-земља, али и земља-свемир (Lele 2013: 182). Можда је најбоља дефиниција *свемирског оружја* да је то „систем чија је директна намена да уништи свемирске инсталације са земље или из свемира или систем који циљеве на земљи гађа из свемира” (Johnson-Freese 2016: 67).

На крилима тих питања јављају се претпостављени одговори у својеврсној *трци у освајању свемира*, односно тежњи држава да што пре стекну предност у односу на остале државе тако што ће „освојити” могућност утицаја у њему, било путем напредне технологије оружја, или експлоатације претпостављених ресурса. У постојећој астрополитичкој литератури није јасно речено које државе претендују да искористе свемирску моћ. Да ли на том путу својеврсне *трке у освајању свемира* све земље имају подједнаке шансе, или је циљ резервисан само за поједине – велике силе?

Државе и свемирска моћ – од Другог светског рата до данас

Прилог класичне геополитичке мисли астрополитици огледа се у идентификовању осе, осовине, средишње тачке око које се дешавају све важне промене и чије поседовање имаоцу пружа одређену геостратешку предност, преимућство над другим. Као допуну Макиндеровим размишљањима, али не тако равноправно и историјски широко, Духет само наговештава стратешке могућности ваздуха. Са развојем технологија за освајање ваздушног простора питање граница није више у домену планете Земље, већ се измешта и у свемирски простор. Као што су напредак једрењака, примена компаса и картографије омогућили освајање океана, тако је и човеков поглед усмерен на звезде зарад оријентације поставио задатак развоја прво машина за кретање ваздухом, а затим и средстава за достизање свемира. Макиндерово тумачење сукоба Копна и Мора допуњује се и Духетовим Ваздухом, а накнадно тумачи Долмановим Свемиром, те Средишња земља достиже Средишњу планету.

Користећи Макиндерово тумачење историјских догађаја можемо рећи да је половином XX века започела нова ера у развоју човечанства. Из тог разлога је важно сагледати шта су поједине државе до сада предузимале у свемиру.

Астрополитика и свемирска моћ након Другог светског рата

У току и по завршетку Другог светског рата дошло је до наглог техничког развоја, који је битније утицао на савремено доба. Још од 1942. године Немци су успешно развили, а у јуну 1944. започели са лансирањима прве ракете без људске посаде *Фау-2*, која је прелетела магичну границу од 100 километара изнад нивоа мора и зашла у свемир (тзв. Карманова линија).⁵² Са завршетком Другог светског рата та технологија долази у руке савезника и почиње независан развој ракетних програма. Може се рећи да су „свемирску трку“ (Space Race), односно паралелне напоре САД и СССР у истраживању свемира вештачким сателитима, односно слањем људи у свемир и на Месец, започели Руси када су 4. септембра 1957. године са космодрома „Бајконур“ успешно лансирали први земљин вештачки сателит *Спутњик-1*, који је достигао геостационарну⁵³ орбиту и у њој провео четири месеца. Следећи битан догађај поново је реализовао СССР: 12. априла 1961. године Јуриј Гагарин (*Юриј Гагарин*) постао је први човек који је у летелици *Восток-1* успешно направио једну орбиту око Земље и спустио се након 108 минута лета. Као одговор на руска достигнућа у склопу америчког свемирског програма *Аполо*⁵⁴, прва летелица са трочланом људском посадом (*Аполо-11*) полетела је са Земље 16. и спустила се на површину Месеца 21. јула 1969. године, када је Нил Армстронг (*Neil Armstrong*), први човек који је закорачио на Месец, изговорио познату реченицу: „Ово је мали корак за човека, али велики за човечанство“.

Упоредо са овим дешавањима развијано је и нуклеарно наоружање. Поново су немачки научници предњачили, али су их предухитриле САД које су у оквиру *Пројекта Менхетн* (The Manhattan Project) развили и у августу 1945. године успешно бацили прве нуклеарне бомбе на Хирошиму и Нагасаки. Руси су своје

⁵²Карманова линија представља замишљену линију коју је Међународна ваздухопловна федерација прихватила за границу између Земљине атмосфере и свемира, јер због разређене атмосфере изнад ове линије авиони не могу да лете услед недостатка аеродинамичне потпоре.

⁵³Геостационарна орбита је кружна путања око Земље која се налази изнад Екватора, а специфична је по томе што се у њој поништавају центрифугална сила тела и гравитациона сила Земље, тј. за посматрача са Земље изгледа да је тело стално у истом положају у односу на Земљу.

⁵⁴Свемирски програм *Аполо* је био назив трећег америчког свемирског програма са људском посадом који је требало да омогући људима слетање на Месец и сигуран повратак на Земљу, обавивши при томе разне научне задатке и истраживања.

прво нуклеарно оружје развили и тестирали 1949. године, чиме су, заједно са САД, постале прве светске „суперсиле“ и тиме незванично започеле *хладни рат*, односно период развоја међународних односа које су карактерисали крајње заоштрени односи између великих сила. Клубу „Нуклеарних сила“ (држава које поседују нуклеарно оружје) убрзо су се придружили Уједињено Краљевство, Француска и Кина.

Прва размишљања о свемиру као новом домену и начину на који државе могу искористити своје присуство у том домену почела су 1958. године (само годину дана након лансирања Спутњика), када је председнички научно-саветодавни комитет Двајга Ајзенхауера (*Dwight Eisenhower*) саставио кратак памфлет под називом *Увод у свемир* (*Introduction to Outer Space*). У тексту су назначена четири кључна параметра америчког присуства у свемиру: човекова потреба за истраживањем, војна питања, национални престиж и научна истраживања (Копања 2021: 404).

Покушаји уређења међународних односа у свемиру током хладног рата

Убрзан развој нуклеарних и свемирских технологија довео је до потребе регулисања њихове употребе. Њихов утицај на моћ држава довео је у другој половини ХХИ века до потребе да се у Уједињеним нацијама доносе акта која регулишу њихову употребу, а све у циљу одржавања геополитичке (астрополитичке) равнотеже.

„Уговор о забрани тестирања нуклеарног оружја у атмосфери, свемиру и под водом“ (ТВТ) или *Уговор о забрани тестирања*, који су 5. августа 1963. године потписали Велика Британија, СССР и САД, а ступио је на снагу 10. октобра 1963, касније је прошириван и допуњаван у УН (*РТВТ* – Уговор о делимичној забрани тестирања, *ЛТВТ* – Уговор о ограниченој забрани тестирања и *НТВТ* – Уговор о забрани нуклеарних тестирања).

„Уговор о принципима који уређују активности држава у истраживању и коришћењу свемира, укључујући Месец и друга небеска тела“ (ОСТ) или *Свемирски споразум* постигнут је на Генералној скупштини УН 1966. године, а отвориле су га потписима три владе депозитара (Велика Британија, СССР и САД) у јануару 1967. и ступио је на снагу у октобру исте године.

„Споразум о спасавању астронаута, повратку астронаута и враћању објеката лансираних у свемир“ (*Rescue Agreement*) или *Споразум о спасавању* усвојен је

консензусом на Генералној скупштини 1967 (резолуција 2345), а ступио је на снагу у децембру 1968. године.

„Конвенција о међународној одговорности за штету насталу од свемирских објеката” (SLC) или *Конвенција о свемирској одговорности* јесте споразум на основу резолуције 2777 из 1972. године (закључена 29. маја, а ступила на снагу 1. септембра) којом се шире правила у вези са одговорности из члана 7. Свемирског споразума.

„Конвенција о регистрацији објеката лансираних у свемир” (Registration Convention) или *Конвенција о регистрацији* договорена је 1974. у УН, а ступила на снагу 1976. године (резолуција 3235) (Stojanović 2021: 435).

Врхунац својеврсне сарадње и немешања у свемирске програме других држава представљало је историјско руковање астронаута САД и СССР-а, а у оквиру заједничког Аполо-Сојуз пројекта 1975. године (Stojanović 2020: 654). Та мирољубивост људских акција у свемиру настављена је до краја века, а можда је њен врхунац представљало удруживање знања и ресурса у лансирању „Међународне свемирске станице” (International Space Station) 1998. године, односно кроз сарадњу на одржавању САД, Русије, Јапана, Канаде и ЕУ (ISS 2021; Stojanović 2021, 434).

Већ од 1975. може се говорити о превазилажењу „свемирске трке” и њеном прерастању у „Нову свемирску трку” (New space race), односно о запоседању свемира, Месеца и других свемирских тела зарад искоришћавања ресурса. Међународна акта која су предлагана у УН, а нису ратификована од свих држава ангажованих у свемиру, довољно говоре о својеврсном „порасту апетита” држава, што се видело и приликом рада на доношењу и усвајању:

– „Споразума који уређује активности држава на Месецу и другим небеским телима” (Moon Agreement) или *Месечевог уговора*, који је предложен 1979. године као оквир закона за развој режима детаљних процедура и као такав је остао непрецизан – одржан је низ конференција УН, али консензус није успостављен највише због различитог тумачења права сваке земље на ресурсе Месеца, односно није га потписала ниједна држава способна да независно спроведе свемирске летове (САД, Русија, Кина, Јапан и Индија) и

– „Документа о спречавању трке у наоружању у свемиру” (Agreement prevention of an Arms Race in Outer Space), чије је доношење стављено у надлежност Конференције о наоружању која је од 1985. до 2014. године израдила и предложила две резолуције (*Спречавање трке у наоружању у свемиру* и *Без првог*

постављања оружја у свемир), али које нису у потпуности прихваћене због противљења САД и Израела (Stojanović 2021: 439).

Савремени међународни трендови и деловање у свемиру

Разматрајући пређашње и тадашње активности у свемиру Џон Мершмајер (*John Mearsheimer*) је тврдио да се државе окрећу међународној сарадњи и успостављању контролних механизма само онолико дуго колико то смањује њихове трошкове и док је у њиховом интересу. Због ограничења трошкова и технолошких потешкоћа у развоју свемирских програма државе пристају да верификују забрану нечега што вероватно нису у могућности да ураде. Модерна технолошка достигнућа у информатици, ракетној и сателитској техници, посебно у XXI веку, усмеравају војне стратегије да поново размишљају о сценаријима научнофантастичних филмова (Mearsheimer 1994: 95).

Са завршетком хладног рата појављују се нове свемирске државне агенције, а промењени геополитички контекст свемирски активизам доводи у еру мултиполарности. Током деведесетих година XX века Европска унија, Јапан, Кина и још неке државе развијају специјализоване агенције за свемирске активности. Многе државе су данас присутне у свемиру, али само САД, Кина и Русија имају капацитет за развој офанзивног свемирског наоружања (Stojanović 2020: 654).

„Клуб свемирских нација” (*Space nations club*) обухвата земље које су успешно лансирале сателите у земљину орбиту и, по хронолошком реду датума лансирања, чине га: СССР, САД, Француска, Јапан, Кина, Велика Британија, Европска свемирска агенција, Индија, Израел, Иран, Северна Кореја и Јужна Кореја. До 2021. године девет земаља и једна организација биле су способне да изведу лансирања у орбиту (САД, Кина, Јапан, Индија, Израел, Русија, Украјина, Иран и Северна Кореја, односно Европска свемирска агенција (ESA)), а само три (САД, Кина и Русија) да пошаљу ракете са људском посадом у свемир (Filijovic and Korać 2015: 19).

Прекретницу у развоју свемирских програма представљало је америчко покретање програма „Ратова звезда” (*Star Wars Program*), односно Реганова (*Ronald Reagan*) „Иницијатива стратешке одбране” (*Strategic Defence Initiative*) – амбициозни и практично неизводљив подухват постављања „одбрамбених инсталација” у свемиру, који никада није заживео из једноставног разлога што би њиме била нарушена успостављена стратешка равнотежа суперсила (Копача 2021: 404; Stojanović 2021: 435-444). САД су прве у свету формирале Ваздухопловну

свемирску команду при Америчком ваздухопловству 1982. године, а већ 1985. Свемирска команда задужена је за конкретне војне активности у свемиру. Она је угашена 2002. Године, када је обавезу спровођења оперативних активности у свемиру преузела Стратешка команда (US Strategic Command), да би 17 година касније, у августу 2019, Свемирска команда (US Space Command) била поново активирана као последица војног промишљања Трампове (*Donald Trump*) администрације која је још 2017. у своју политичку агенду укључила свемир као потенцијалну ратну арену (*warfighting arena*). Битно је напоменути да је у целокупном овом периоду текао развој и Свемирских снага (US Space Force), као посебног вида (*military branch*) оружаних снага које имају задатак оспособљавања за целокупно будуће деловање у одређеном домену (свемиру), док Свемирска команда руководи конкретним оперативним задацима (Stojanović 2020: 654-656). С друге стране, Свемирске снаге имају и врло амбициозне намере, попут програма Артемис (*Artemis*), који би до краја деценије требало да обезбеди дуготрајно и одрживо присуство астронаута на Месецу, а тридесетих година овог века да пошаље људе на Марс (Stojanović 2020: 671). Америчко законодавство је 2015. године донело „Закон о конкурентности комерцијалних лансирања“ (*Spurring Private Aerospace Competitiveness and Entrepreneurship (SPACE) Act*), који експлицитно дозвољава њиховим грађанима да се баве комерцијалним истраживањима и експлоатацијом свемирских ресурса, а који је од свих земаља света прихватио једино Луксембург.

Кина је свој свемирски програм развијала испочетка у сарадњи са СССР-ом, али је касније (од осамдесетих година прошлог века) потпуно самостално предузела кораке и у неколико фаза стигла до позиције једне од најнапреднијих космичких нација. Све време Кина је показивала огромну упорност и посвећеност у остваривању пројектованих планова. Најмногољуднија земља на свету је свој највећи искорак учинила 2003. године, када је послала свог првог астронаута (тајконаута) у свемир, а као ратни потенцијал исказали су се 2007. демонстрацијом да могу да оборе (сопствени) сателит. Амбициозним програмом Тиангонг (*Tiangong*), који се активно реализује од 2011. године, Кина настоји да се истакне као земља отворена за међдржавну сарадњу са државама које се налазе на тзв. *Путу свиле* у погледу интерконективности и интероперабилности. Тиангонг је свемирски програм који је подразумевао упућивање орбиталне станице у три фазе – тестирање, провера система и успостављање трајне свемирске станице (Филијовић и Килибарда 2021: 123-125). Круну свемирског програма Кине свакако чини трећа мисија програма Чанг’е (*Chang’e*), односно програм кинеске лунарне експедиције планиран да кроз серију мисија изврши колонизацију Месеца. Као

његов зачетак битан је податак да су 14. децембра 2013. године на тамну страну Месеца искрцани лендер и ровер намењени за испитивање лунарне површине. У наредном периоду Кинези планирају, кроз даљу реализацију програма Чанг'е, са планираним упућивањем људи на Месец до 2027. и коначним циљем успостављања лунарне истраживачке станице која би била оперативна 2036. године (Филијовић и Килибарда 2021: 128–130). Код доносилаца политичких одлука у САД с правом влада бојазан од „силе са истока“ и преовладава страх да ангажман Кине у свемиру представља изразиту претњу националним интересима, на коју САД нису у могућности да правовремено и адекватно одговоре. С друге стране, Кинези стално говоре да не желе да учествују у *свемирској трци нити трци у наоружавању*, већ да развој свемира желе да реализују у духу мира и сарадње, уз уважавање интереса читавог човечанства (Филијовић и Килибарда 2021: 123–125, 128–130).

Русија, као наследница СССР-а, се ангажовала превасходно на превозењу астронаута до свемирске станице и њиховим повратком на Земљу, да би се се у свемирским активностима активирала у првој деценији новог века – из економских и стратешких разлога. Најављујући пројекте у вези са експлоатацијом ресурса Месеца, у Русији се предузимају мере за упућивање три сателита ка истом у циљу провере могућности и успостављања свемирске базе која би била колонија за експлоатацију хелијума-3 (He-3) – изотопа водоника који се као вид соларне енергије генерише у свемиру и користи као гориво за нуклеарне фузионе генераторе (Šekarić 2021: 461). С друге стране, у априлу 2020. године Русија је спровела тест најсавременијег антисателитског оружја, које са лакоћом обара сателите у ниској Земљиној атмосфери, након чега је америчка Свемирска команда издала званично саопштење да најновије свемирске активности Русије директно прете америчким интересима (Stojanović 2020: 671).

Индија се намеће као земља способна да самостално и јефтино развија најнапредније технологије, па је тако током 2019. индијски премијер Нарендра Моди (*Narendra Modi*) објавио успешну пробу антисателитског оружја, односно тактичке земља–земља ракете средњег домета „Prithvi Mark-11“ (Prithvi), као и прву успешну симулацију свемирских борби под називом „IndSpaceEx“, којом руководи новоформирана Свемирска одбрамбена агенција Индије.

Европска унија се често изоставља из анализа астрополитике због недостатка „кохерентне спољнополитичке стратегије“ и претежне употребе средстава *меке моћи* (Doboš 2019: 5). За разлику од свих наведених нација, ЕУ пропагира мултилатералан приступ свемирским питањима иако јој француска ракетна

технологија и индустријски потенцијал Немачке гарантују учешће у *свемирској трци*. Растућа геополитичка трка у свемиру САД и СССР-а, пресељена у свемир седамдесетих и осамдесетих година претходног века, утрла је пут настанка Европске свемирске агенције (European Space Agency) 1975. године. Агенција је настала као логичан наставак свемирских напора држава Европе предвођених Уједињеним Краљевством, Француском и Италијом, као припадницима *свемирских нација* оличених у Европској организацији за свемирска истраживања и Европској организацији за лансирања, као централних институција иницијалног европског свемирског програма (Doboš 2019: 92). Сам европски свемирски програм институционализован је усвајањем Лисабонског (Реформског) уговора 2007. године, који је успоставио принцип подељене надлежности између држава чланица и Уније поводом свемирских питања (службени назив уговора био је Уговор о изменама и допунама Уговора о стварању ЕУ (Уговора из Мастрихта) и Уговора о стварању ЕЕЗ (Римског уговора). Лансирањем Ariane 1 и успостављањем прве комерцијалне компаније за лансирање 1980. године (Arianespace) ЕУ се уписала у ред свемирских сила и осигурала даљи развој свемирског програма, наглашавајући цивилну природу оваквих подухвата, што ће се показати као константа свих будућих европских свемирских иницијатива (Šekarić 2021: 464–469).

На основу свега изнетог можемо закључити да савремена геополитичка разматрања свемира иду у два наизглед дивергентна правца: мирољубив развој или наоружавање свемира. Забрана инсталирања оружја за масовно уништење у свемиру је међународно призната, али се не односи на конвенционално наоружање и с правом се поставља питање како ограничити будуће свемирске амбиције великих сила у милитаризацији и постављању наоружања, те претварању свемирског простора у поприште сукоба. Отварање свемира приватним, надржавним корпорацијама и богатим појединцима привлачно је са становишта богаћења и поседовања научно претпостављених ресурса којима располаже како Месец и друга свемирска тела, тако и сам космички простор. Са становишта мирољубивог развоја свемирских потенцијала предњачи ЕУ, уз прокламоване циљеве Кине да „развој свемира желе да реализују у духу мира и сарадње уз уважавање интереса читавог човечанства“, односно ставове предложене у Месечевом уговору из 1975. године, иако га нису ратификовале. У садашњем тренутку тешко је дати дефинитивну прогнозу да ли ће победити „свемирски националисти“, који свемир доживљавају као својеврсну ратну арену или „свемирски либерали“, који потенцирају сарадњу у свемиру (Stojanović 2020).

Извесно је једино да ће о оба правца одлучивати велике силе из једноставног разлога што располажу највећим буџетима.

Свемирска моћ као прерогатив великих сила

У једном од последњих поглавља *Демократских идеала* Мекиндер износи геополитичку формулу која још и данас представља једну од главних идеја водиља атлантистичке политичке струје: „Ко влада Источном Европом, заповеда Средишњом земљом. Ко влада Средишњом земљом, заповеда Светским острвом (Евроазија + Африка). Ко влада Светским острвом, заповеда светом” (Макиндер 1942: 194). Интересантно је да су најпознатији теоретичари немачке и руске геополитике (иако супротстављени атлантистичкој струји) потпуно прихватили његов увид у планетарну важност Средишње земље, само се нису слагали ко њоме треба да влада: Британија – САД или Немачка – Русија и око чега су се водили ратови и у XXI веку. Долманов допринос Макиндеровим геополитичким закључцима гласи: „Ко контролише ниску Земљину орбиту, контролише свемир близу земље; ко контролише свемир близу Земље доминира Земљом; ко доминира земљом одређује судбину човечанства” (Dolman 2005: 6-7). Еверет Долман је вероватно значајно допринео размишљању САД о свемиру излагањима у својој *Астрополитици*, којима их је упутио да овладају Земаљским свемирским пространством јер је оно за њега исто што и спољни полумесец (outer crescent) за Макиндера, односно „њено контролисање омогућава држави да ограничи стратешке могућности потенцијалних ривала и истовремено дозволи пројекцију силе за индиректну контролу (тј. без окупације) велике територије од виталног стратешког значаја” (Duvall and Havercroft 2009: 45).

Према важећим правним нормама надлежност појединих држава над морима дефинисана је у територијалном мору и граничном појасу који се укупно протежу на 24 наутичке миље од обале у правцу отвореног мора, односно до 200 наутичких миља од обале, докле се пружа ексклузивна економска зона државе над морем, ваздушним простором над морем и његовим дном и подморјем према Конвенцији о праву мора из 1982. године. Ваздушни простор државе, с друге стране, нема своје физичко ограничење, односно не постоји граница изнад државне територије на тачно одређеној надморској висини где се завршава ваздушни простор, а почиње свемир. Норме међународног права дозвољавају државама да војно штите свој ваздушни простор, али се отворено поставља питање да ли све државе имају подједнаке могућности да то спроведу у дело.

На основу свега изнетог све државе правно имају једнаке могућности приступа свемиру, али начин реализације и експлоатације истог остаје недостижан за све. Наиме, високи трошкови развоја, тестирања, лансирања и одржавања свемирске опреме, било за експлоатацију, било за постављање оружја у свемиру, представљају препреку за огроман број земаља. Историјска аналогија са освајањем мора и ваздуха као домена испољавања војне моћи упућују нас на закључивање да ће овладавање свемиром још дуго бити привилегија само најбогатијих, односно великих сила.

Са аспекта осталих држава њихово учешће, односно ангажовање у свемиру, зависиће искључиво од „великих“ играча, односно њихове спремности да овладаним свемирским потенцијалима дозволе трансфер својим потенцијалним савезницима, или у замену за природне ресурсе. „Отвореност“ великих сила за сарадњу са осталима је под знаком питања превасходно због реалних могућности „малих“ сила да допринесу напретку, узимајући у обзир њихове буџете и трошкове космичких програма.

Разумевање прошлих и прогнозирање будућих догађаја у новом пољу надметања – свемиру – наводи нас на закључке да сарадња у свемиру није немогућа, али је лимитираног карактера и своди се на цивилни сектор. Међу државама постоји базични консензус у калкулацијама искључења оружја за масовно уништење (нуклеарног наоружања). Свемирски национализам, уз све мане, даје најобјективнију слику актуелних и потенцијалних настојања држава у свемиру. Све теорије још увек су везане за поимање међународних односа и безбедности у оквиру Земље, а свемир доживљавају искључиво као нову арену земаљског надметања, никако као *sui generis*.

Библиографија

- Gray, C. 1994. „Vision for Naval Space Strategy.” In *US Naval Institute Proceedings*, 120: 63-68.
- DeBlois, B. M. 1997. „Ascendant Realms: Characteristics of Air Power and Space Power.” In *The Pats of Heaven: The Evolution of Airpower Theory*, edited by Phillip S. Meilinger, 529-578. Maxwell Air Force Base: Air University Press.
- DeBlois, B. M. (ed.) 1999a. *Beyond the Pats of Heaven: The Emergence of Space Power Thought*. Maxwell Air Force Base: Air University Press.
- DeBlois, B. M. 1999b. „Overview.” In *Beyond the Pats of Heaven: The Emergence of Space Power Thought*, edited by Bruce M. DeBlois, ix-xxxii. Maxwell Air Force Base: Air University Press.
- Doboš, B. 2019. *Geopolitics of the Outer Space: A European Perspective*. Cham: Springer.
- Dolman, E. 1999. „Geostrategy in the space age: An astropolitical analysis”. In *Journal for Strategic Studies*, 22 (2-3): 83-106.
- Dolman, E. 2005. *Astropolitic: Classical Geopolitics in the Space Age*. London and Portland: Frank Cass.
- Douhet, G. 1998. *The Command in the Air*. Washington DC: Air Force History and Museums Program.
- Duvall R. and Havercroft J. 2009. „Critical Astropolitics: The Geopolitics of Space Control and the Transformation of State Sovereignty”. In *Securing Outer Space*, edited by Bormann N. and Sheehan M. Abingdon: Routledge, 42-58.
- (ISS) International Space Station, 2021. https://www.nasa.gov/mission_pages/station/cooperation/index.html?fbclid=IwAR1vtgScmKyjRl3_BeUPdjhtFhGjnV86j4tB3ehdNgbBU7SiuksHV97FCu8.
- Johnson-Freese, J. 2016. *Space warfare in the 21st century: Arming the heavens*. Abingdon: Routledge.
- Копања, М. 2021. „Свемир као географски домен: прилог основама астрополитике”. *Међународни проблеми*, 73(3): 401-431. <https://doi.org/10.10.2298/MEDJP2103401K>
- Ковачевић, F. 2014. *Teoretičari klasične geopolitike, ciklus predavanja*. Podgorica: Studio MOUSE.
- Lele, A. 2013. *Asian pace race: Rhetoric or reality*. Heidelberg: Springer India.

-
- Lupton, D. E. 1998. *On Space Warfare*. Maxwell Air Force Base: Air University Press.
- Mackinder, H. J. 2004. „The Geographical Pivot of History (1904)”. In *The Geographical Journal* 170(4): 298-321. <https://doi.org/10.1111/j.0016-7398.2004.00132.x>
- Mackinder, H. J. (1919) 1942. *Democratic Ideals and Reality, a Study in the Politics of Reconstruction*. London: Constable Publishers. Reprint, Washington DC: National Defense University Press.
- Mahan, A. T. 1889. *The Influence of Sea Power Upon History: 1660–1783*. Boston: Little, Brown and Company.
- Mearsheimer, J. J. 1994/95. „The False Promise of International Institutions)”. In *International Security* 19 (3): 5-49.
- (Moon Agreement) Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies. 1979. United Nations, December 5. https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_34_68E.pdf.
- (OST) Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies. 1967. United Nations Office for Disarmament Affairs, October 10. http://disarmament.un.org/treaties/t/outer_space/text.
- (Registration Convention) Convention on Registration of Object Launched into Outer Space. 1974. United Nations, November 12. https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_29_3235E.pdf.
- (Rescue Agreement) Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts, and the Return of Objects Launched into Outer Space. 1967. United Nations, December 16. https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_22_2345E.pdf.
- (SLC) Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects. 1971. United Nations, November 29. https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_26_2777E.pdf.
- Stojanović, B. 2020. „Америчке свемирске снаге у геополитичком концепту: мирољубиви развој или наоружавање свемира”. У: *Међународни проблеми* 72(4): 653–677. <https://doi.org/10.2298/MEDJP2004653S>
- Stojanović, B. 2021. „The transformation of outer space into a war fighting domain in 21st century”. У: *Међународни проблеми* 73(3): 433–454. <https://doi.org/10.10.2298/MEDJP2103433S>

-
- (TBT) Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water. 1963. United Nations, August 5. <https://treaties.un.org/doc/publication/UNTS/Volume%20480/v480.pdf>.
- (USSC). 2021. United States Space Command. „Organizational Fact Sheet”, July 14. <https://www.spacecom.mil/Portals/32/USSPACECOM%20Fact%20Sheet%2018Jun20.pdf?ver=2020-06-18-155219-363>.
- Filijovic M. and Korać S. T. 2015. „Uncertain future of manned space-flights?: The ethically challenged U.S. astropolicy and the new ‘space race’”. In *The Review of International Affairs* 66(1160): 18-34.
- Филијовић М. и З. Киљбарда. 2021. „Развој свемирског програма Народне Републике Кине”. У *Безбедносни форум* (1): 114–134.
- (SPACE) US Commercial Space Launch Competitiveness - Spurring Private Aerospace Competitiveness and Entrepreneurship Act. H.R.2262, Public Law 114–90, 114th Congress, 25.11.2015. /11.11.2019/. <https://www.congress.gov/114/plaws/publ90/PLAW114publ90.pdf>.
- Šekarić N. 2015. „Geoeconomija svemirskih energenata: evropska perspektiva”. У *Међународни проблеми* 73(3): 455–475. <https://doi.org/10.10.2298/MEDJP2103455S>

**SPACE POWER:
PRIVILEGE AND DOMAIN OF GREAT POWERS**

Dejan B. Petrović

Abstract

From the beginning of human efforts to reach and control the universe, ie in the fifties and sixties, until the nineties of the last century, the states tried to determine the norms of behavior in space. During that period, while the Cold War was never declared in force, we witnessed the Arms Race and the Space Race, in which the United Nations tried to try to harmonize a kind of „rules of the game” from the position of world judge. However, in the last thirty years, great technological breakthroughs and rising costs of the space program have forced states to start thinking „for themselves” and directed them to take measures that open the space more and more for the age of discovery and occupation. Space agencies are being formed in some countries by governments (but also from the private sector) and these organizations are increasingly conquering space and slowly turning it into a kind of new domain of both state and military power. Do all countries have equal chances on that path, a kind of new Race in the conquest of space, or is the goal reserved only for certain – great powers?

Key Words:

geopolitics, geostrategy, outer space, space power, astropolitics, space force, space command